

Wyrok z dnia 12 czerwca 2002 r.

II UKN 443/01

Przepis art. 41 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) nie uzależnia prawa do renty rodzinnej wdowy pozostającej z mężem w chwili jego śmierci we wspólności majątkowej małżeńskiej (ustawowej lub umownej) od spełnienia warunku pozostawania z nim we wspólnym pożyciu.

Przewodniczący SSN Beata Gudowska, Sędziowie SN: Krystyna Bednarczyk (sprawozdawca), Maria Tyszel.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 12 czerwca 2002 r. sprawy z wniosku Alfredy W. przeciwko Wojskowemu Biuru Emerytalnemu w G. o rentę rodzinną, na skutek kasacji wnioskodawczynie od wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 maja 2001 r. [...]

z m i e n i ł zaskarżony wyrok, poprzedzający go wyrok Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku z siedzibą w Gdyni z dnia 26 czerwca 2000 r. [...] oraz decyzję Wojskowego Biura Emerytalnego w G. z dnia 4 listopada 1998 r. [...] w ten sposób, że przyznał wnioskodawczynie Alfredzie W. prawo do renty rodzinnej po Czesławie W. od dnia 1 lipca 1998 r.,

zasądził od Wojskowego Biura Emerytalnego w G. na rzecz wnioskodawczynie Alfredy W. 300 zł (trzysta) tytułem zwrotu kosztów zastępstwa prawnego w postępowaniu przed Sądami obu instancji i w postępowaniu kasacyjnym.

U z a s a d n i e

Decyzją z dnia 4 listopada 1998 r. Wojskowe Biuro Emerytalne w G. po rozpoznaniu wniosku Alfredy W. z dnia 27 lipca 1998 r. odmówiło przyznania jej prawa do renty rodzinnej po zmarłym mężu Czesławie W.

Odwołanie wnioskodawczynie od tej decyzji zostało oddalone wyrokiem Sądu Okręgowego w Gdańsku-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z siedzibą w Gdyni

z dnia 26 czerwca 2000 r. [...]. Sąd ustalił, że mąż wnioskodawczynie zmarł 1 lipca 1998 r., a sama wnioskodawczynie od 1985 r. nieprzerwanie przebywa w Stanach Zjednoczonych. Między nią i zmarłym mężem nie istniała w chwili śmierci wspólność małżeńska chociaż ustawowa wspólność majątkowa nie była zniesiona. Brak bowiem było zarówno wspólności gospodarczej jak i więzi fizycznej i duchowej. Wprawdzie wnioskodawczynie przekazywała rodzinie zarobione za granicą pieniądze, jednak były one przeznaczone dla córek. Mężowi przysyłała jedynie okazjonalnie drobne prezenty. Oceniając spełnienie warunków określonych w art. 41 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.), do którego odsyła przepis art. 24 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (Dz.U. z 1994 r. Nr 10, poz. 36 ze zm.), Sąd stwierdził, że wnioskodawczynie osiągnęła wiek wymagany przepisem art. 41 ust. 1. Nie spełniła natomiast określonego w art. 41 ust. 3 wymogu pozostawania w chwili śmierci męża we wspólności małżeńskiej i nie miała ustalonego prawa do alimentów. Zgodnie z orzeczeniami Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 1997 r., II UKN 122/97 (OSNAPiUS z 1998 r. nr 6, poz. 189), z dnia 8 stycznia 1999 r., II UKN 320/98 (OSNAPiUS z 2000 r. nr 5, poz. 191) i z dnia 6 marca 1997 r., II UKN 17/97 (OSNAPiUS z 1997 r. nr 23, poz. 477) pod pojęciem wspólności małżeńskiej rozumie się rzeczywisty związek łączący małżeństwo, obejmujący wspólne zamieszkanie i prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego, wspólne pożycie, wierność i pomoc we współdziałaniu dla dobra założonej przez siebie rodziny. W związku z długotrwałym pobytem wnioskodawczynie za granicą wszystkie więzi między małżonkami ustały.

Po rozpoznaniu apelacji wnioskodawczynie od tego wyroku Sąd Apelacyjny-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Gdańsku wyrokiem z dnia 11 maja 2001 r. [...] oddalił apelację. Sąd Apelacyjny uznał za prawidłowe ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji i podzielił jego pogląd prawny.

Wyrok ten zaskarżyła kasacją wnioskodawczynie i opierając ją na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 24 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin w związku z art. 41 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin oraz naruszenia przepisów postępowania - art. 233 k.p.c. - wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku oraz poprzedzającego go wyroku Sądu pierwszej instancji, przez uwzględnienie odwołania ewentualnie o uchylenie zaskar-

żonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w Gdańsku do ponownego rozpoznania. W uzasadnieniu kasacji wskazała na niewłaściwe rozumienie pojęcia „wspólność małżeńska”, które jej zdaniem nie oznacza wspólnego zamieszkiwania lub prowadzenia wspólnego gospodarstwa domowego. Zdaniem wnioskodawczyni po jej wyjeździe za granicę zachowana została między małżonkami więź duchowa, a ustalenia Sądu o ustaniu wszystkich więzi wynikają z wybiórczej i tendencyjnej oceny zeznań świadków.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepis art. 41 ust. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) stanowi, że małżonka rozwiedziona lub wdowa, która w chwili śmierci męża nie pozostawała z nim we wspólności małżeńskiej, ma prawo do renty rodzinnej, jeżeli oprócz spełnienia warunków określonych w ust. 1 lub 2 miała w chwili śmierci męża prawo do alimentów z jego strony ustalone wyrokiem lub ugodą sądową. Dokonana w zaskarżonym wyroku wykładnia pojęcia „pozostawania we wspólności małżeńskiej” jest zgodna z jednolitym w tym zakresie orzecnictwem Sądu Najwyższego. Na przykład w wyroku z dnia 6 marca 1997 r., II UKN 17/97 (OSNAPiUS z 1997 r. nr 23, poz. 477), Sąd Najwyższy stwierdził, że przez wspólność małżeńską należy rozumieć rzeczywisty związek łączący oboje małżonków, obejmujący wspólne zamieszkiwanie i prowadzenie wspólnego gospodarstwa, wspólne pożycie, wierność i pomoc we współdziałaniu dla dobra rodziny. Zdaniem Sądu Najwyższego wspólność małżeńska, niezdefiniowana w przepisach ustawy o z. e. p., to istniejąca między małżonkami więź duchowa, fizyczna i gospodarcza. Oznacza to rzeczywisty, a nie tylko formalny potwierdzony aktem małżeńskim, związek łączący dwoje ludzi. W wyroku z dnia 20 maja 1997 r., II UKN 122/97 (OSNAPiUS z 1998 r. nr 6, poz. 189), Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że istnienie małżeńskiej wspólności majątkowej (art. 31 k. r.o.) nie wystarcza do przyjęcia, że małżonkowie pozostawali ze sobą we wspólności małżeńskiej w rozumieniu art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. Stanowisko to Sąd Najwyższy podtrzymywał w kolejnych orzeczeniach. W uzasadnieniu wyroku z dnia 8 stycznia 1999 r., II UKN 320/98 (OSNAPiUS z 2000 r. nr 5, poz. 191), zawierającego tezę o treści takiej, jak w poprzednim wyroku, Sąd Najwyższy wypowiedział pogląd, że wspólność majątkowa małżeńska powstaje z mocy prawa przez sam fakt zawarcia małżeństwa i trwa do

jego ustania, niezależnie od pozostałych więzi łączących małżonków, w szczególności fizycznej i duchowej. Gdyby ustawodawca dla celów renty rodzinnej utożsamiał wspólność majątkową małżeńską z użytą w art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. wspólnością małżeńską - zbędny byłby wymóg legitymowania się przez wdowę niepozostającą w takiej wspólności prawem do alimentów ustalonych wyrokiem lub ugodą sądową. Brak bowiem tzw. intercyzy lub wcześniejszego zniesienia wspólności majątkowej byłby równoznaczny z istnieniem wspólności małżeńskiej, a tym samym rodziłby prawo do renty rodzinnej. Ten ostatni wyrok został opublikowany w OSP z 2000 r. z. 6, poz. 101 z aprobowaną glosą A. Wypych-Żywickiej. Glosatorka uważa, że użytemu w art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. pojęciu „wspólność małżeńska” należy przypisać zakres szerszy niż funkcjonującemu w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym pojęciu „małżeńska wspólność majątkowa”, które precyzuje tylko jedną z wielu płaszczyzn relacji między małżonkami, sprowadzając ją do stosunków majątkowych. Przyjęcie tożsamości tych pojęć różnicowałoby sytuację wdowy uzależniając ją od faktu pozostawania lub niepozostawania w małżeńskiej wspólności majątkowej. W konsekwencji sporządzenie przez małżonków małżeńskiej umowy majątkowej skutkowałoby w przyszłości pozbawieniem wdowy - spełniającej wymagane warunki, lecz nie mającej ustalonego prawa do alimentów - renty rodzinnej, jako że nie istniała wspólność majątkowa.

Sąd Najwyższy w składzie orzekającym w niniejszej sprawie nie podziela zaprezentowanych wyżej poglądów. Prawidłowa wykładnia art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. prowadzi bowiem do wniosku, że przepis ten nie uzależnia prawa do renty rodzinnej wdowy, pozostającej z mężem w chwili jego śmierci we wspólności majątkowej małżeńskiej ustawowej lub umownej, od spełnienia warunku pozostawania z mężem we wspólnym pożyciu. Użyte w tym przepisie określenie „wspólność małżeńska” jest terminem prawnym odzwierciedlającym pewien stan prawny, a nie stan faktyczny. Wynika to z zastrzeżenia istnienia wspólności małżeńskiej „w chwili śmierci męża”. Gdyby przepis warunkował uprawnienia wdowy od faktycznych stosunków między małżonkami, nie używałby takiego sformułowania, gdyż charakter stosunków faktycznych można ocenić na przestrzeni pewnego czasu, a nie w określonym momencie (chwili śmierci). W takim przypadku użyte zostałyby określenie „nie pozostawała we wspólności małżeńskiej do chwili śmierci męża” lub „przed śmiercią męża”. Użycie określenia „w chwili śmierci” nie było przeoczeniem ustawodawcy, lecz zamierzonym odwołaniem się do stanu prawnego. W kolejnym przepisie art. 42, uzależniają-

cym prawo do renty od określonego stanu faktycznego, sformułowanie brzmi następująco: rodzice mają prawo do renty rodzinnej jeżeli pracownik (emeryt lub rencista) bezpośrednio przed śmiercią przyczynił się do ich utrzymania. W tym ostatnim przypadku dla przyznania renty rodzinnej wymagane jest wykazanie określonego stanu faktycznego w okresie poprzedzającym śmierć pracownika (emeryta lub rencisty), natomiast dla przyznania renty rodzinnej wdowie wymogiem jest istnienie określonego stanu prawnego.

Przy przyjęciu, że określenie „wspólność małżeńska” jest pojęciem prawnym, definicji tego pojęcia należy szukać w przepisach prawnych. Ponieważ ustawa o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników nie definiuje tego pojęcia odpowiedzi należy szukać w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego regulujących instytucję małżeństwa. Określający treść tej instytucji, polegającą na obowiązku wspólnego pożycia, wzajemnej pomocy, wierności i współdziałania dla dobra rodziny, przepis art. 23 nie operuje pojęciem „wspólności małżeńskiej”. W przypadkach, gdy przepisy przyznają pewne uprawnienia dotyczące tylko małżonków, którzy realizują przynajmniej częściowo treść tej instytucji, używa się określenia „małżonków pozostających we wspólnym pożyciu” - art. 28 i 29. Na gruncie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego pożycie małżeńskie trwa, gdy małżonków łączy więź uczuciowa, fizyczna i gospodarcza. Kiedy wszystkie więzi zostają zerwane Kodeks używa pojęcia „rozkład pożycia”. Gdyby przepis art. 43 ust. 3 ustawy o z. e. p. wyłączał prawo do renty wdowy w przypadku zerwania łączących małżonków więzi, zostałoby w nim użyte określenie „wdowa, która nie pozostawała z mężem we wspólnym pożyciu”, co odpowiadałoby terminologii używanej w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. W żadnym z przepisów tego Kodeksu nie używa się terminu „wspólność małżeńska” na określenie więzi między małżonkami.

Termin „wspólność” występuje w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym tylko w regulacji dotyczącej stosunków majątkowych między małżonkami w sensie wspólności ustawowej (art. 31) lub wspólności umownej (art. 47) i tylko w tych przepisach można szukać definicji pojęcia „wspólność małżeńska”. Inne definiowanie tego pojęcia nie ma oparcia w przepisach prawa. Dokonując wykładni literalnej należy przyjąć, że określenie „wdowa, która nie pozostawała w chwili śmierci męża we wspólności małżeńskiej” odnosi się tylko do takiej sytuacji, w której małżonkowie pozostawali w rozdzielności majątkowej z powodu zawarcia stosownej umowy (art. 47), zniesienia wspólności wyrokiem sądu (art. 52) lub orzeczenia separacji (art. 61⁵).

Do takiego samego wniosku prowadzi wykładnia celowościowa art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. Renta rodzinna dla małżonka nie jest premią za zgodne pożycie małżeńskie, lecz świadczeniem wyrównującym utratę dochodów, które zmarły pracownik (emeryt lub rencista) przeznaczał lub powinien przeznaczać na utrzymanie członków rodziny. Prawo do tego świadczenia uzależnione jest od założonej niemożności samodzielnego utrzymania pozostałego przy życiu małżonka z powodu wieku, niezdolności do pracy lub wychowywania dzieci (art. 41 ust. 1 i 2 ustawy o z. e. p.). Niemożność samodzielnego utrzymania nie musi istnieć faktycznie, przepisy nie warunkują prawa do świadczenia niedostatkiem ani nie wyłączają tego prawa w przypadku posiadania przez osobę uprawnioną majątku przynoszącego nawet pokaźne dochody. W przepisach regulujących prawo do świadczeń z ubezpieczenia społecznego warunki, od których prawo to jest uzależnione, z reguły opierają się na generalnych założeniach i nie odnoszą się do sytuacji indywidualnych. Ma to na celu zredukowanie elementu uznaniowości przy przyznawaniu świadczeń. Warunkowanie prawa do świadczeń wdowy istnieniem więzi, które powinny łączyć małżeństwo, przy braku precyzyjnej definicji zerwania tych więzi, prowadzi do dokonywania oceny stanu faktycznego na zasadach słuszności. Przykładem jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 1997 r., II UKN 141/97 (OSNAPiUS z 1998 r. nr 2, poz. 61), w którym stwierdza się, że w sytuacji, gdy żona od wielu lat przebywa w szpitalu psychiatrycznym, a mąż jest inwalidą z uwagi na niedorozwój umysłowy, należy przyjąć, iż wspólność małżeńska może się przejawiać w innej formie niż u osób sprawnych fizycznie i psychicznie. W kolejnym wyroku z dnia 23 maja 2000 r., II UKN 552/99 (OSNAPiUS z 2001 r. nr 22 poz. 673), Sąd Najwyższy stwierdził, że okoliczności dotyczące istnienia albo nieistnienia rzeczywistej "wspólności małżeńskiej" muszą być badane z uwzględnieniem uczuciowej motywacji zachowań małżonków. Ocena okoliczności występujących w tych sprawach jest zawsze subiektywna, podobnie jak nie jest możliwa według obiektywnych kryteriów ocena stanu faktycznego występującego w niniejszej sprawie. Przysyłanie mężowi okazjonalnych prezentów można zakwalifikować jako zachowanie więzów uczuciowych, a można także uznać za gesty czysto formalne przy istnieniu rozkładu pożycia.

Ograniczenia prawa wdowy do renty rodzinnej zawarte w art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. wynika z zasady, że renta rodzinna powinna rekompensować dochody (rzeczywiste lub potencjalne), z których żona miała prawo korzystać do śmierci męża. W przypadku małżonków pozostających we wspólności majątkowej pobrane wynagro-

dzenie za pracę, emerytura lub renta jednego z małżonków wchodzi w skład majątku wspólnego. Drugi małżonek ma prawo do korzystania z tych dochodów i niezależnie od tego, czy między małżonkami trwa wspólne pożycie czy też nie, może to prawo egzekwować. W sytuacji rozdzielności majątkowej dochody z tego tytułu są osobistym majątkiem osiągającego je małżonka. Drugi małżonek nie jest uprawniony do egzekwowania tych dochodów ani ich części, zatem śmierć małżonka osiągającego dochody nie pogarsza sytuacji prawnej drugiego małżonka. Dlatego wdowa, która nie pozostawała w chwili śmierci męża we wspólności majątkowej małżeńskiej nie ma prawa do renty rodzinnej.

Regulacja taka nie krzywdzi wdowy, która pozostawała z mężem w rozdzielności majątkowej. Jeżeli wyłączenie wspólności ustawowej nastąpiło na podstawie umowy przedmałżeńskiej lub zawartej w czasie trwania małżeństwa, to wolą stron było korzystanie przez każdego z nich tylko z własnych dochodów, czego konsekwencją jest brak zabezpieczenia w postaci renty rodzinnej na wypadek śmierci któregoś z nich. Jeżeli wspólność została zniesiona wyrokiem sądu, to mogło to nastąpić tylko na żądanie jednego z małżonków i z ważnych powodów. W stosunku do małżonka, który żądał zniesienia wspólności, rozdzielność majątkowa następuje zgodnie z jego wolą, natomiast w stosunku do drugiego małżonka rozdzielność majątkowa następuje z przyczyn leżących po jego stronie.

Jeżeli jeden z małżonków nie wywiązuje się z określonego w art. 27 k.r.o. obowiązku łożenia na utrzymanie rodziny drugi małżonek, który nie może utrzymać się samodzielnie z powodu braku dochodów lub niewystarczających dochodów, może żądać wykonania obowiązku alimentacyjnego. Do zgłoszenia takiego żądania małżonek jest uprawniony niezależnie od tego czy pozostaje we wspólności czy rozdzielności majątkowej. Przykładem może być sytuacja, w której żona jako uzasadnienie żądania zniesienia wspólności wskazuje trwonienie przez męża wspólnego majątku, zaciąganie długów na własne potrzeby oraz niewywiązywanie się z obowiązku łożenia na utrzymanie rodziny i jednocześnie występuje o zasądzenie alimentów na jej rzecz. W przypadku zasądzenia alimentów wyrokiem sądowym lub ustalenia ich ugodą sądową wdowa pozostająca w chwili śmierci męża w rozdzielności majątkowej ma prawo do renty rodzinnej. Od warunku posiadania ustalonego prawa do alimentów uzależnione jest prawo małżonki rozwiedzionej i wdowy niepozostającej we wspólności majątkowej, gdyż w stosunku do takiej osoby można mówić

o utracie prawa do korzystania z dochodów męża lub byłego męża, wobec wygaśnięcia prawa do alimentów z chwilą jego śmierci.

Przy przedstawionej wyżej wykładni art. 41 ust. 3 ustawy o z. e. p. należy uznać, że wnioskodawczyni spełniła warunki wymagane do renty rodzinnej. Podniesiony w kasacji zarzut błędnej wykładni tego przepisu okazał się uzasadniony. Nie jest natomiast uzasadniony zarzut błędu w ustaleniach faktycznych (naruszenia art. 233 k.p.c.), bowiem ustalone w zaskarżonym wyroku fakty dają podstawę do merytorycznego rozstrzygnięcia. W szczególności z ustaleń tych wynika, że wnioskodawczyni osiągnęła wymagany przepisem art. 41 ust. 1 wiek i w chwili śmierci męża istniała między małżonkami małżeńska wspólność majątkowa. Zgodnie z zasadami określonymi w art. 41 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 2002 r. Nr 11, poz. 108) prawo do renty rodzinnej przysługuje od daty śmierci męża wnioskodawczyni, to jest od dnia 1 lipca 1998 r., w sytuacji, gdy wniosek o to świadczenie został zgłoszony w ciągu trzech miesięcy od tej daty.

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 393¹⁵ k.p.c. orzekł jak w sentencji wyroku.

=====